

Misstanden in nieuwe religieuze bewegingen in Nederland?

Boekbespreking, *Het warme bad en de koude douche: Een onderzoek naar misstanden in nieuwe religieuze bewegingen en de toereikendheid van het instrumentarium voor recht en zorg*, Anton van Wijk, Bo Bremers, Manon Hardeman, Tjaza Appelman en Henk Ferweda, 2013, WODC ministerie van Veiligheid en Justitie (Beke-Reeks) (ISBN: 978-90-75116-87-8)

Olav Boelens*

Aangezien het laatste Nederlandse onderzoek naar nieuw religieuze bewegingen dateerde uit 1984 was het niet zo vreemd dat het ministerie van Veiligheid & Justitie een verzoek deed uitgaan tot een nieuw onderzoek. Dit verzoek is mede gevoed door een uitzending over sekten op televisie in 2011. Kamerleden riepen na de uitzending op tot een actualisatie van het onderzoek uit de jaren tachtig. Dit leidt in september 2011 tot de behoefte aan nieuw onderzoek.

Het warme bad en de koude douche is het product van dit onderzoek, dat ongeveer een jaar geduurd heeft. Het boek bevat zeven hoofdstukken: een inleiding met de onderzoeksvragen, daarna de methoden van het onderzoek (2); een literatuuroverzicht (3); dan de uitslagen van het onderzoek zelf via een empirisch gedeelte (4), de vermelding van de misstanden (5) en een opsomming van het instrumentarium voor recht en zorg in Nederland (6). Na de conclusies (7) sluit het onderzoek af met een Nederlandse en Engelse samenvatting en diverse Bijlagen: de vragenlijsten, Interview-protocollen en een lijst van 55 politiezaken omtrent misstanden die aangemerkt zijn als ‘Zachte’ zaken.

In hoofdstuk 1 worden acht onderzoeksvragen gepresenteerd. De onderzoeksvragen betreffen literatuur over het thema; sekten in Nederland, inventarisatie van de misstanden en het instrumentarium voor recht en zorg. De titel van het onderzoek geeft de insteek van het onderzoek helder aan. Er is gezocht naar mogelijke misstanden. De onderzoekers richtten zich dus niet op positieve ervaringen in Nederlandse sekten.

Hoewel de titel van het boek de term ‘nieuwe religieuze bewegingen’ hanteert, wordt daar door de onderzoekers vrij snel van afgestapt en wordt het begrip sekten gehanteerd. Dit is best opmerkelijk omdat in de *Inleiding* gesteld wordt dat aan het begrip sekte een negatieve connotatie kleeft en de

* Olav Boelens is als docent canoniek recht verbonden aan de Faculteit Katholieke Theologie (TiU).

term ‘nieuwe religieuze bewegingen’ neutraler is. Toch wordt vooral gekozen voor het begrip ‘sekte’. Enerzijds omdat ‘in de volksmond sekten een gangbaar begrip is; iedereen heeft daar beelden bij.’ [blz. 153, *Epiloog*] en anderzijds ‘is vanwege de negatieve connotatie van het begrip sekten en het onderwerp van deze studie, namelijk misbruiken, bij het toepassen van de methoden vooral aandacht geweest voor misstanden binnen sekten.’ [blz. 17, hoofdstuk 2]. Deze laatste redenering doet vermoeden dat de auteurs sekten zien als nieuwe religieuze bewegingen met misstanden. Voor de neutraliteit van het onderzoek was het misschien toch juist geweest de neutrale term ‘nieuwe religieuze bewegingen’ consequent toe te passen in de verslaglegging óf in de titel het woord sekten te gebruiken.

Het onderzoek is gebaseerd op literatuurstudie (hoofdstuk drie) en uitgebreid empirisch onderzoek (hoofdstuk vier tot en met zes). Voor het empirisch onderzoek zijn diverse methoden gebruikt. Te weten: een online vragenlijst, interviews (met ex-sekteleden, familieleden en deskundigen), politieregistraties, *LexisNexis* (digitale krantenbank); analyse van internetfora, rechtspraakanalyse en meldingen *Meld Misdaad Anoniem* (in de periode juli 2012 - 31 december 2012). Aangezien het onderzoek kwalitatief en beschrijvend van karakter is, zijn alle informatiebronnen samengevoegd en geanalyseerd.

In hoofdstuk twee van het onderzoek worden de bovengenoemde methoden beschreven. Nadrukkelijk wordt door de auteurs op het einde van dit hoofdstuk gesteld dat het onderzoek vooral informatie betreft van ex-sekteleden en familieleden. “Het aantal personen dat heeft gereageerd en nog in een sekte zit, is vrijwel nihil.” [blz. 24] De onderzoekers zijn zich bewust van een mogelijk vertekend beeld dat hierdoor kan ontstaan over sekten; maar dit wordt volgens de onderzoekers ondervangen door het gebruik van diverse andere bronnen. De onderzoekgegevens leidde tot 84 unieke sekten waarin misstanden zijn gerapporteerd. Bij deze 84 sekten zijn geen sekten gevonden die gelieerd kunnen worden aan moslimgroeperingen.

In hoofdstuk 3 wordt de doorgenomen literatuur betreffende nieuwe religieuze bewegingen behandeld. Zoals eerder vermeld hanteren de onderzoekers vanaf nu de term sekte. De werkdefinitie voor de te onderzoeken sektes luidt als volgt: “een groep mensen, die een leider is gevolgd/volgt, die een eigen, herkenbare religieuze /spirituele ideologie heeft en van recente datum is (vanaf WO II).” [blz. 157]. Samenvattend is de conclusie dat sekten de samenleving kunnen verwerpen, bevestigen of neutraal bejegenen. Tevens staat de samenleving kritisch ten opzichte van de sekten en bestaan sekten aan de rand van de samenleving. Tenslotte spelen de media een cruciale rol in de (negatieve) beeldvorming.

Hierna wordt literatuur onderzocht op het gebied van misstanden in sekten. Onderzoeken uit de jaren '80 uit de vorige eeuw tot en met nu passeren de revue. Hierdoor leert de lezer over onderzoeken naar het Efraïmgenootschap, satanische sekten; alsmede over het verrichte onderzoek in het buitenland. De informatie is overlappend met het boek *Eschatologische bewegingen in Nederland: Religiewetenschappelijke en juridische bevindingen* uit 2013. Voornaamste conclusie is dat er in Nederland inderdaad misstanden voorkomen, "maar niet in die mate zoals media soms willen doen geloven." [blz. 40]

Eerdere onderzoeken over leden en sekteleiders zijn gedateerd, maar geven aan dat charismatisch leiderschap een gemeenschappelijk kenmerk is. Verder blijkt dat sekten nauwelijks leden werven. Uit onderzoeken uit de jaren '80 en '90 vorige eeuw is op te maken dat mensen die op zoek zijn naar zingeving en geestelijke groei zich aangetrokken kunnen voelen tot sekten. De mentale gezondheid van sekteleiden baart weinig zorg, alhoewel ex-leden wel boos en verdrietig kunnen zijn ná uittrekking.

Tenslotte wordt in hoofdstuk 3 de aanpak van sekten in het buitenland (België, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland en de Raad van Europa) behandeld. Een lezer die het boek *Eschatologische bewegingen in Nederland: Religiewetenschappelijke en juridische bevindingen* al gelezen heeft, zal veel herkennen. De Picard-wet komt voorbij, als ook het feit dat Duitsland wel misstanden erkent binnen sekten maar geen extra wetgeving noodzakelijk acht. De Raad van Europa doet aanbevelingen maar vindt specifieke regelgeving gericht op sekten onwenselijk (1992).

In de reflectie op de bevindingen uit hoofdstuk drie is de interessante zin te lezen: "Wat opvalt, is dat met betrekking tot de misstanden vrijwel niet wordt ingegaan op wie de misstanden tegen de leden plegen." (52)

In hoofdstuk 4 en 5 komen de gegevens uit het onderzoek zelf aan bod. In hoofdstuk 4 worden de empirische gegevens uit het onderzoek behandeld en in hoofdstuk 5 wordt een beschrijving van de misstanden in Nederlandse sekten gegeven. Allereerst worden de sekten onderverdeeld in diverse typen: Christelijk, Oosters, Therapeutisch, Educatief en overig. [blz. 58] De helft van de 84 gesignaleerde sekten zijn christelijk en een kwart is therapeutisch georiënteerd. 33 (van de 42 sekten waarvan de aantallen bekend zijn) sekten hebben minder dan 100 leden. Slechts 1 sekte bezit tussen de 2000-3000 leden.

Toetreding tot en ontstaan van sekten wordt door de onderzoekers betiteld als een dynamisch proces. Sekten en potentiële volgelingen vinden elkaar. [blz. 61] Mensen komen regelmatig voor het eerst in contact met een sekte door vrienden of familieleden. Deze eerste kennismaking voelt als een ‘warm bad’.

64% van de leiders zijn man en de rest dus vrouw.¹ Bij de therapeutische sekten heeft iets meer dan de helft een vrouwelijke leider. De mannelijke leiders zitten vooral in de christelijke sekten. De leiders hebben een bepaalde gave of charisma en verspreiden in eerste instantie hun denkbeelden met goede bedoelingen. Maar veel ex-leden stellen deze goede bedoelingen later onder kritiek.

Bij 37 sekten is de verhouding van het geslacht en de opleiding van de leden bekend. Bij 25 sekten is de verdeling van het geslacht onder de leden gelijk. Vijf sekten – waarvan 4 therapeutische - bestaan (bijna) alleen uit vrouwen. In 12 sekten is de opleiding hoog, in 8 sekten is de opleiding laag en in 17 sekten zijn er zowel hoge als lage opgeleiden. Uit interviews blijkt dat leden gekenschetst kunnen worden met persoonskenmerken als ‘zoekend’, ‘kwetsbaar’ en ‘dienstbaar’.

Deelname aan een sekte kan leiden tot wekelijkse bijeenkomsten, cursussen, therapieën of leiden tot een leven in een commune. In de interviews komt uittreding en uitstoting als reden voor verlating naar voren. Hierbij is de geleidelijke uittreding gemeengoed in tegenstelling tot de plotselinge uittreding. Als het sektelid als vijandig ervaren wordt, treedt geleidelijke uitstoting op vanuit de sekteleider. De ex-leden ervaren na verlating vaak psychische ongemakken of problemen in bijvoorbeeld het opnieuw opbouwen van een nieuw sociaal netwerk.

Hoofdstuk 4 beoordelend is het te betreuren dat vele empirische gegevens zijn gebaseerd op minder dan de helft van de 84 gevonden unieke sekten. Hierdoor wordt de kracht van de resultaten enigszins gemarginaliseerd.

Hoofdstuk 5 is dan het hoofdstuk waar het hele onderzoek naar toewerkt en de lezer duidelijk moet maken waarom in de titel over ‘de koude douche’ gesproken wordt. In dit hoofdstuk wordt onderscheid gemaakt tussen criminologische- en psychologische misstanden. Criminologische misstanden zijn misstanden die terug te voeren zijn op een overtreding van een bepaling uit het Wetboek van Strafrecht. Op bladzijde 86 is een tabel opgenomen met 75 gerapporteerde criminologische misstanden. Verkrachting en seksueel misbruik worden het vaakst (22 keer) genoemd; mishandeling

¹ Op basis van 81 unieke sekten. Van 3 sekten is de verdeling naar geslacht onbekend gebleven.

en bedreiging/intimidatie volgen (respectievelijk 14 en 13 maal). Eenmaal is een moord gevonden. Verder volgen nog voorbeelden van fraude, leerplichtverzuim, stalking, aanzetten tot prostitutie en economische uitbuiting.

In het resumé wordt nogmaals gewezen op het feit dat deze meldingen vanuit de perceptie van de respondenten is genoteerd en dat politieonderzoek misschien zou kunnen wijzen op een niet-strafbaar feit. Zodoende doemt er een beeld op dat het allemaal wel meevalt (buiten de moord natuurlijk). Onduidelijk is of de onderzoekers dit beeld ook willen scheppen. Onder de noemer psychologische misstanden wordt als eerste hersenspoelen behandeld. Dit komt volgens het onderzoek voor in bijna alle sekten. Interessant is dat het onderzoek dit hersenspoelen onderverdeelt in twee gevolgen: verrichten van handelingen en het nalaten van handelingen door de gehersenspoelde sektelede.

Bij het verrichten van handelingen komt 50 keer het afstaan van financiële middelen of goederen voor. Verder nog 8 maal het verrichten van vergaande vormen van vrijwilligerswerk en 2 maal verplicht drugsgebruik. Bij nalaten van handelingen staat isolatie van familie/vrienden op nummer 1 (met 367 meldingen) om gevolgd te worden door het missen van een privéleven (25 meldingen). Verder worden vaak genoemd: het niet optreden bij psychische mishandeling van mede sektelede (16x); deprivatie (13x) en het onthouden van noodzakelijke medische zorg (12x).

Over alle bevindingen zijn deskundigen geraadpleegd voor een kwalificatie van deze misstanden. Er zijn deskundigen die deze misstanden “sterk (...) relativieren” [blz. 111]; aangezien de mensen vrijwillig in een sekte gestapt zijn. Aan de andere kant zijn er “deskundigen die grote waarde hechten aan de psychologische misstanden” [blz. 112]. Opgemerkt wordt wel dat de psychologische misstanden het karakter van een tweerichtingsverkeer draagt. Leaders nemen volgelingen bijvoorbeeld hun identiteit af, maar de volgelingen projecteren hun behoeften ook op de leider; die hierin de leden dan tegemoet komt. Tenslotte zijn er deskundigen die erkennen dat er misstanden zijn die psychologisch dramatisch zijn maar strafrechtelijk geen issue.

Wel wordt de positie van kinderen anders beoordeeld, aangezien kinderen niet vrijwillig hebben gekozen voor de sekten. Dit kan later – buiten de sekte in de samenleving – tot veel problemen leiden voor deze kinderen. Echter, ouders zijn vrij in de opvoeding van hun kinderen en gedwongen scheiding van de kinderen van de ouders kan ook negatief uitpakken, stellen deskundigen.

In de reflectie op het hele hoofdstuk stellen de onderzoekers nogmaals dat er geen hoor-en wederhoor is geweest, dat informatie vaak is terug te voeren op het subjectieve belevingsaspect. Dit leidt tot de volgende interessante zin: “Het is in dit kader van dit onderzoek niet controleerbaar gebleken in hoeverre de leden ten tijde van hun verblijf in de sekte die toestanden ook als misstand zouden hebben aangemerkt.”(115) Dit roept de vraag bij de lezer op in hoeverre de informatie uit dit onderzoek praktisch bruikbaar is?

In hoofdstuk 6 wordt door de onderzoekers de vraag gesteld ‘in hoeverre het instrumentarium voor recht en zorg toereikend wordt geacht om de beschreven misstanden tegen te gaan.’ (117)

Voormalige leden (en familieleden) doen niet altijd aangifte vanwege schaamte en het feit dat psychologische misstanden moeilijk door de politie aan te pakken vallen. Tevens zijn vele feiten verjaard. Bepaalde strafbare feiten zijn wel aangepakt hoewel de kennis bij de *Raad van Kinderbescherming* en *Bureau Jeugdzorg* tekortschiet volgens meerdere geïnterviewden. Als tip geven ex-leden aan dat de belastingdienst misbruik van de ANBI-status zou kunnen aanpakken alsmede om een bepaling op te nemen binnen het recht voor bescherming van kwetsbare personen zoals in ander landen het geval is.

Experts vinden dat er voldoende beschermingsmogelijkheden zijn om strafbare feiten aan te pakken. Artikel 284 WvSt zou kunnen worden toegepast in geval van psychologische misstanden hoewel de kans van slagen nihil is volgens dezelfde experts. Voor een bepaling die kwetsbare personen beschermt, lopen de experts niet erg warm vanwege de moeilijkheid om kwetsbaarheid aan te tonen. “Inschrijving van bestuurders in het Handelsregister is wel een te overwegen optie, alsmede een betere monitoring van instellingen met een ANBI-status”. [blz. 127]

Dit onderzoek werd door geïnterviewden verheugd ontvangen. Reden is dat ze vinden dat er te weinig aandacht is voor hun problemen als uitgetreden sektelid. Tevens missen ze deskundigheid en affiniteit bij hulpverleners. Aan de andere kant hebben uiteindelijk niet veel geïnterviewden nog last van psychische problemen.

Deskundigen zijn (wederom) van oordeel dat het instrumentarium voor zorg toereikend is. Wel dienen maatschappelijk werk en CGZ voldoende kennis op te bouwen omtrent sektegerelateerde problemen. Ook voor de kinderen van sekteleiden dient maatwerk ontwikkeld te worden.

Concluderend kan je als lezer stellen dat ‘alles’ in Nederland wel toereikend is omtrent misbruiken in sekten, maar dat er nog enkel wat kleine puntjes op de “i” gezet moeten worden.

In het laatste zevende hoofdstuk volgen de conclusies. Het meest interessante in dit hoofdstuk is de beantwoording van vraag 8 die over de problemen gaan die niet opgelost worden in het huidige zorgaanbod en het bestaande recht.

Aangegeven wordt dat ex-leden en familieleden niet weten waar ze terecht kunnen en dat de zorg- en hulpverlening zichtbaarder moet worden. Tevens is deze hulpverlening niet adequaat genoeg doordat de hulpverlening te weinig *feeling* heeft met de problemen die te maken hebben met sekten. Deskundigen stellen dus dat er geen specifieke voorzieningen nodig zijn. Wel mag maatwerk worden verwacht van de professionals in de hulpverlening, ondanks dat er weinig gelegenheid is om ervaring op te doen rondom die problematiek gezien de geringe aantallen van verzoeken. Tevens menen deskundigen dat de problematiek van uitgetreden sekteleiden niet wezenlijk afwijkt van mensen in andere contexten. Ondanks deze opvatting moeten hulpverleners wel meer kennis opdoen omtrent de sekteproblematiek, opdat maatwerk geleverd kan worden.

Bij voormalige sekteleiden, familieleden en deskundigen is er wel overeenstemming over het punt “dat er behoefte is aan een neutraal instituut of steunpunt waar burgers informatie kunnen verkrijgen over sekten en misstanden die zich daarbinnen (kunnen) afspelen.” [blz. 151]²

Deze overeenstemming is mijn inziens meteen ook de bottleneck van het onderzoek. Het hele boek lezende bekruipt mij steeds meer het gevoel dat het allemaal wel meevalt en dat er – zeker volgens de deskundigen die geen voormalige sekteleiden zijn – weinig hoeft te veranderen in Nederland op het gebied van misstanden in sekten. Waarom dat neutrale instituut dan informatie moet geven is mij wat onduidelijk. De opmerking in noot 2 op blz. 151 dat een luisterend oor voor 2/3 van de meldingen bij *Meld Misdaad Anoniem* voldoende is, doet ook afbreuk aan de noodzakelijkheid om de misstanden serieus te nemen.

Nog stringenter dient zich de vraag aan: Waar dient dit neutrale instituut zijn neutrale informatie vandaan te halen? Immers in het onderzoek wordt regelmatig de aandacht gericht op het feit dat er geen hoor- en wederhoor heeft plaats gevonden en dat de informatie subjectief is. Ik vermoed niet dat de sekten plots wel informatie gaan leveren aan een opgericht neutraal instituut ter informatie over (mogelijke) misstanden binnen sekten.³

² Sinds 30 november 2012 bestaat – op initiatief van de minister van Veiligheid en Justitie – www.sektesignaal.nl. Hierover schrijven de auteurs: “In het licht van het voorgaande is het de vraag of de naam van de site (Sektesignaal) wel gelukkig gekozen is, want die is niet neutraal en sekteleiden beseffen niet altijd dat ze in een sekte zitten en zullen die informatie missen.” [blz. 138 noot 16]

³ De voorziening *Sektesignaal* is niet als neutraal informatief instituut te betitelen, aangezien het stelt: “Sektesignaal helpt slachtoffers van misstanden binnen sektes op een laag-

Al met al een lezenswaardig onderzoek, maar de lezer blijft na afloop toch zitten met een lichtelijk ontevreden gevoel. Het bad en de douche zijn niet warm of koud maar eerder lauw.

drempelige wijze. Vaak speelt schaamte een rol en melden slachtoffers zich niet bij politie of reguliere zorgverlening. Bij Sektesignaal kunnen slachtoffers in een vertrouwelijk gesprek een eerste stap zetten om hun ervaringen met misstanden binnen sektes te delen.” <http://www.sektesignaal.nl/faq/> onder ‘Waarom Sektesignaal? Gezien op 19 mei 2014. De voorziening is dus bestemd voor slachtoffers binnen sektes.